

Ahti Laitinen, Kauko Aromaa: Näkökulmia rikollisuuteen (Synvinklar på brottsligheten)

Hanki ja jää, Helsinki 1993

ANMÄLD AV KIMMO NUOTIO

Också samfundsbrottslighet är brottslighet

Det finns endast några professionella kriminologer i Finland, men de har under de senaste årtiondena kunnat erbjuda en hel hop verk. På ett populariserande sätt har de till den intresserade allmänheten förmedlat diskussioner inom brottslighetsforskningen.

Inkeri Anttila och Patrik Törnudd granskade i sin lärobok (1 uppl. 1970) den kriminologiska kunskapen framför allt i relation till lösningar i lagstiftningen. Boken har utan tvivel format en finländsk juristgenerations uppfattningar om kriminologi och kriminalpolitiskt tänkande. "Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv" (1973) är titeln för den svenskspråkiga versionen. Anttilas och Törnudds infallsvinkel har alltså varit tillgänglig också för en läsekrets i Skandinavien.

På 1970-talet sökte även juristforskarna en mer sociologiskt orienterad infallsvinkel på sitt läroämne straffrätt. Greppet var då nytt och inverkan av den sociologiska brottslighetsforskningen begränsades alltså inte till samhällsvetenskapernas egen krets. En rättspolitisk forskningsanstalt OPTULA (först Kriminologiska institutet) grundades under justitieministeriet. Forskningsanstalten blev ett slags centrum för finländsk kri-

minologisk forskning och den hade av naturliga skäl starka kopplingar till lagberedningen.

Den rättspolitiska forskningsanstalten publicerar en för våra förhållanden viktig årlig översikt över brottsligheten. Den ena författaren bakom den bok jag här anmäler, Kauko Aromaa, har länge varit forskare vid forskningsanstalten och han är numera chef för den kriminologiska enheten.

Under senare år har kretsen skribenter inom kriminologi vidgats. T ex "Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan (1991; Inledning till kriminologin och avvikandets sociologi) är skriven av Matti Laine, en lärare inom fängvården. Vid sidan av en kraftigt sociologisk prägel eftersträvar Laine en professionellt viktig självförståelse av vad brottslighet är. Kriminalpolitiska frågeställningar ger han mindre utrymme.

Brottsligheten är ett mångtydigt fenomen

Redan Laitinens och Aromaas boktitel säger oss att författarna inte eftersträvar en infallsvinkel som utestänger andra infallsvinklar. De erkänner att de granskade fenomenen är mångfacetterade och att de har många former. Trots det framskrider verket klart i en sociologisk riktning. Brottslighe-

ten granskas som en fråga på samhällets nivå och författarna gör en klar boskillnad till juridikens frågeställningar. Även inom sociologin finns det olika sorters material som kan utnyttjas. Författarna visar detta brokiga spektrum och uttryckligen detta är dess väsentligaste bidrag.

Bokens andra författare Ahti Laitinen är biträdande professor i rättssociologi vid Åbo universitet. Han har i sin forskning utrett rättssociologins forskningsmetodik och dessutom granskat just brottslighet ur sociologisk synvinkel. I sin bok om "maktens brott" fokuserade han organisationsbrottsligheten och särskilt brott med anknytning till utövande av offentlig makt. Tillsammans med Anne Alvesalo publicerade han (1994) en forskningsrapport i vilken författarna utredde den ekonomiska brottslighetens storleksordning under en för finländarna ditills oprövad depression. Samfundsbrotten har också en central position i lärobokens nästan samtliga avsnitt.

En annan nyhet är att man, även om det sker enbart i förbigående, för första gången i en finländsk allmän framställning presenterar en ekonomisk tolkning av hur brottsligheten bestäms under inverkan av ett slags "marknadskrafter". Det är också viktigt att författarna kunnat stöda sig på en helt färsk inhemsk utredning av dold brottslighet. Undersökningen belyser mörkertalens variationer och deras centrala betydelse för att också mer allmänt tolka brottslighetens utveckling.

Verkets styrka och problem ligger nära varandra. Nämligen, då forskarna riktar stor uppmärksamhet mot brottsligheten på organisationsnivå hamnar man också vad gäller teorin in på ett svårt område där det ingalunda erbjuds några enhetliga teorier.

Tolkningar om betänklig växelverkan mellan inflytelsesrika intressenter i det nutida samhället förutsätter som bakgrund en helhetsbild av utvecklingstendenserna i samhället. Den moderna sociologins teorier kan allt sämre stå till tjänst med en sådan bakgrund. På detta punkt avslöjar de magra och problematiska källhänvisningarna att det finns problem.

Samfundsbrottslighetens verklighet förändras dock inte av detta. Metro-, Salora-, Noppa- och andra rättegångar har för finländarna visat att brott har kopplingar till de översta skikten i den samhälleliga hierarkin. Laitinen och Aromaa försöker modigt avancera på detta fält. Där har de funnit moraliskt förfall och dubiösa särkulturer. Författarna motsätter sig att kriminologin skulle begränsas till undersökningar av aktörer på individnivå och brottslingarnas person: man skall särskilt beakta en sådan verksamhet som förutsätter en organisation bakom sig. Det är inte heller skäl att koncentrera sig enbart på brotten i det ekonomiska livets affärssamfund. Man bör också granska de brott som förekommer vid utövande av offentlig makt. Brott begås också i maktens kärna, på de samhälleliga strukturernas nivå. Författarnas val att lägga tyngdpunkten vid samfundsbrottsligheten, som den finländska rättsordningen endast delvis känner, gör läroboken till en kriminalpolitisk pamflett.

Laitinen och Aromaa anser att en avgränsning till gällande rätt alltför mycket hade begränsat deras synvinkel. Sociologins insats behövs för att visa nya brottslighetsfenomen. I denna mening kan sociologisk förståelse visa vägen för lagstiftning och rättspraxis. Det som här närmast blir ett problem är att den forskare som vidgar sitt

medvetande mycket starkt hamnar att orientera efter sin moraliska instinkt. Boken är inte dikterad av passioner, men den är något nymoralistisk.

Det ger upphov till den allmänna frågan om vad etikens betydelse i sista hand är då beslut fattas i samhällets högre sfärer och då insatserna och involverade intressen är stora. Skall man kräva en hög moral av pengarna och makten? Hur skall man förhålla sig till t ex följande citat: "En sådan verksamhet hos organisationer där man utnyttjar en brist på lagstiftning eller den existerande lagstiftningens brister för att nå något som enskilda medborgare kan nå enbart genom att bryta mot lagen kan på goda grunder kallas oetisk." (s. 91).

Den arbetsgrupp som i Finland begrundat ministeransvarigheten har nyligen lämnat sitt betänkande till justitieministeriet och rekommenderar rätt långt gående att man kapar ministrars kopplingar till näringslivet. Men behövde man i Finland fallet Kauko Juhantalo – K.J. dömdes 1993 i riksrätten för att han som handels- och industriminister försökte främja sin egen näringsverksamhet – innan man åstadkommer ett sådant regelverk som på annat håll är en självklarhet? En fara med den sociologiska infallsvinkeln är i alla fall att de nationella särdragen i den rättsliga regleringen inte synes tillräckligt.

Kriminalpolitiken i maktens tjänst

Författarnas allmänna attityd till statsmaktens åtgärder och till den utövade praktiska kriminalpolitiken är kritisk. De ser inte kriminalpolitiken enbart som neutralt beslutsfattande med vilket man strävar till att på

ett ändamålsenligt sätt genom reglering påverka brottsligheten och dess skadeverkningar. För dem är det (också) en verksamhet med vilken man med straffrätten som medel och genom inriktningen av kontrollåtgärder de facto stöttar den rådande samhällsordningen och maktstrukturen. Samhällets organisationsnivå, överbyggnaden, frigör sig från medborgarsamhället och så att säga allierar sig mot medborgarsamhället. Det är orsaken till att kriminalpolitiken inte blivit känslig för samfundsbrottsligheten.

Författarna bedömer den utövade kriminalpolitiken med den kritiska samhällsvetarens ögon. Medan Anttila och Törnudd skildrar den ideala rationella kriminalpolitiken, försöker Laitinen och Aromaa peka på rötter i maktpolitik och ideologi som både begränsar och hindrar en förnuftig kriminalpolitik. Infallsvinkeln är färsk och den tvingar oss att dryfta grundläggande frågor: hur fritt kan kriminalpolitiken i praktiken styras. Vem "gör" den praktiska kriminalpolitiken? Redan Alasdair McIntyre frågade: vems rättvisa, vems rationalitet.

Det är också första gången det görs en klar koppling mellan de arbeten som hos oss utvecklats kriminalpolitikens rationalitetsvillkor och den funktionella kriminologiska teorin.

Den vision jag läser ur boken är avlägset släkt med Nils Christies allmänna samhällssyn sådan som den framtonar i "Crime Control as Industry" (1933). De finner de onda krafterna på samma håll, nämligen i centra för den oheliga alliansen mellan ekonomisk och politisk makt. Laitinen och Aromaa kräver nu uttryckligen att straffrätten och kriminologin skall moderniseras

för att motsvara den nya situationen. Trycket på en kriminalpolitisk förändring borde kanaliseras till sina rätta objekt i stället för till medborgsamhället. Christie i sin tur kritiserar straffrätten och straffrättsvetenskapen för att anpassningen i dagens anda redan gått för långt och att denna anpassning bara föder fler som kan dra nytta av brottsligheten. (Se även Laitinens anmälan av Christies nämnda bok, Retfærd 66/67, s. 148-152.)

Laitinens och Aromaas bok är ställvis fragmentarisk och den är ojämn, men den ger ändå en mångsidig bild av senare års kriminologisk forskning och det ger den koncentrerat och lätt förståeligt. Det finns säkert efterfrågan på en sådan bok i dessa tider då brottsligheten och kontrollen av den klarare en förr håller på att komma in i den samhälleliga diskussionens centrum, vare sig det är önskvärt eller ej. Det stora projektet att förnya hela strafflagstiftningen i Finland har nu avancerat till ett sådant skede att vittomfattande reformer kommer att behandlas i offentligheten under den närmaste framtiden. Straffrättsligt ansvar för juridiska personer, som författarna pläderar för, har t ex nyligen godkänts i riksdagen. Riktlinjerna för påföljdssystemet kommer säkert att sysselsätta det offentliga ordet. I den anmälda boken får straffpåföljderna allmänt taget litet uppmärksamhet, trots att författarna nog en smula presenterar alternativa påföljder.

Författarna undviker också i övrigt att delta i helt dagsaktuell debatt. De söker vidare ramar från bakgrunden. Det förekommer t ex inga tolkningar av "östrbrottsligheten" i Finland.

Laitinens och Aromaas har till stor del kunnat tillgodogöra sig undersökningar i

vilka de på ett eller annat sätt deltagit. Det är första gången som den inhemska forskningen får en så här stark ställning i en finländsk allmän framställning om kriminologi. Därför ger texten ett intryck av att källorna är väl internaliserade. Om det finns intresse vore det rätt lätt att redigera och översätta boken för skandinaviskt bruk.

Det avslutande avsnittets diskussion av metoder blir litet lösryckt jämfört med den övriga texten. Intrycket förstärks av att diskussionen är empiristisk i motsats till de övriga avsnitten. Avsnittet är också alltför snävt för att det faktiskt skulle kunna vägleda läsaren till den kriminologiska forskningens vetenskapliga specialproblem.

Författarupplysningar:

Kimmo Nuotio, assistent i straffrätt, institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet.

Översättare:

Anders von Koskul